

ПРОЛОГ

*К*оли я побачила її через стільки років, мене ніби оглушили. Я тисячу разів чула цей вислів, але тільки тепер зрозуміла його справжнє значення: моя пам'ять не відразу зуміла відреагувати на те, що побачили мої очі, мене пронизав справжній, фізичний шок, немов мене й справді вдарили по голові. Мене зовсім не можна назвати вразливою. Я не перебільшую. Проте я з упевненістю можу сказати, що це вибило мене з колії. Я навіть не сподівалася знову побачити її. Тільки не в такому місці. Я давним-давно поховала спогади про неї в найнижчому ящику своєї пам'яті.

Не тільки фізичну її, а й усе те, що вона для мене означала. Все, через що вона змусила мене пройти. Бо я не розуміла, що вона зробила, поки не пройшло достатньо часу — а точніше, ціла вічність.

Так чи інакше, в усіх можливих сенсах, вона була найліпшим і найгіршим, що траплялося зі мною.

Але, крім шоку від її фізичної присутності, було щось іще. Був сум. Мабуть, у моїй пам'яті вона існувала саме такою, якою була багато років тому. І ось тепер, побачивши її в оточенні всіх цих людей, постарілу й немов зменшену... Все, про що я могла думати, — це те, що їй тут не місце. Мені стало шкода того, що колись було таким прекрасним, таким чарівним, ідеальним, а тепер...

Я не знаю. Можливо, це не цілком справедливо. Ніхто з нас не вічний, чи не так? Якщо чесно, то, побачивши її ось такою, я й сама згадала про власну смертність. Я пригадала, хто я така. Ким ми всі стали.

У всякому разі, я знову відшукала її, саме там, де я ніколи не була й не мала би бути. Або, можливо, це вона мене відшукала.

Здається, до тієї миті я не вірила у долю. Але складно в неї не повірити, думаючи про те, наскільки далеко ми були одна від одної.

Складно не повірити, коли думаєш про те, що це просто неможливо: нас розділяли милі, континенти, широкі океани, проте, все ж, ми знову зустрілися.

ІНДІЯ, 2002

Її розбудила голосна суперечка. Пронизлива, гидка, дратівлива, ніби тривожний гавкіт маленького песика. Стара відвернулася від вікна, потерла шию — холодне повітря від кондиціонера проймало просто до кісток — і спробувала випростатися. Тільки-но прокинувшись, вона не зовсім добре розуміла, де перебуває, і навіть хто вона така. Спершу жінка вловила якусь мелодійну гармонію голосів, а потім, поступово, почала розрізняти і слова, що повернули її зі сну без сновидінь до реальності.

— Я не кажу, що не люблю палаци. Чи храми. Я просто хочу сказати, що тут ось уже два тижні, а справжньої Індії так і не бачила.

— І за кого ти мене маєш? За віртуального Санджая? — Його голос, що долинув з переднього сидіння, звучав трохи глумливо.

— Ти чудово розумієш, що я мала на увазі.

— Я індієць. Рам ось також індієць. І те, що я півжиття прожив в Англії, не позбавляє мене права називати себе індійцем.

— Ой, та облиш, Джаю! Ти зовсім не типовий.

— Не типовий? Порівняно з ким?

— Я не знаю. З більшістю людей, які тут живуть.

Парубок рішуче похитав головою:

— Ти хочеш побачити, як живуть бідняки.

— А от і ні.

— Ти хочеш повернутися додому й розповісти своїм друзям про всі жахи, які тобі довелося побачити. Про те, що вони навіть не уявляють, що таке справжні страждання. А від нас ти поки змогла отримати лише кока-колу та кондиціоноване повітря.

Після його слів пролунав сміх. Стара, примружившись, подивилася на годинник. Пів на дванадцятую: вона проспала майже годину.

Її онука, що сиділа поруч із нею, сунула голову в проміжок між спинками передніх сидінь:

— Послухайте, я просто хочу побачити те, що покаже мені, як тут насправді живуть люди. Маю на увазі, якщо дотримуватися винятково порад путівників, то можна побачити тільки розкішні палаци або торгові центри.

— Отже, тобі потрібні нетрища.

З водійського сидіння пролунав голос містера Ваггели:

— Можу запросити вас до себе додому, міс Дженніфер. Тепер це справжнісінькі нетрі.

Коли молоді люди проігнорували його слова, він додав:

— Придивіться уважніше до містера Рама Б. Ваггели, і ви побачите перед собою цілковитого жебрака й абсолютно безправну людину. — Він знизав плечима. — Сам дивуюся, як я зумів протриматися стільки років.

— Ми також. Щодня дивуємося, — зауважив Санджай.

Стара випросталася і зловила своє відображення в дзеркалі заднього огляду. Її волосся з одного боку прим'ялося, а комірць залишив на блідій шкірі багрянний відбиток.

— Бабусю, в тебе все гаразд? — озирнулася Дженніфер. Її джинси трохи сповзли зі стегон, оголивши крихітне татування.

— Все чудово, люба. — Цікаво, Дженніфер казала їй, що зробила тату? Вона пригладила волосся, намагаючись пригадати, але так і не змогла. — Даруйте. Я, здається, задрімала.

— Не варто перепрошувати, — сказав містер Ваггела. — Ми, літні громадяни, повинні мати право на відпочинок, коли це нам необхідно.

— Рапе, схоже, ти натякаєш на те, щоб я змінив тебе за кермом, га? — запитав Санджай.

— Ні-ні, містере Санджай, сер! Не хотілося б заважати вашій захопливій бесіді.

Погляди старих зустрілися в дзеркалі заднього огляду. Він, як їй здалося, підморгнув, а вона, ще цілком не прокинувшись, змусила себе всміхнутися у відповідь.

Жінка прикинула, що вони в дорозі вже близько трьох годин. Їхню подорож до Гуджарату, ідея якої виникла у них із

Дженніфер в останній момент, порушивши ретельно складений графік туру, почалася як захоплива пригода («Бабусю, батьки мого приятеля з коледжу — Санджая — обіцяли дати нам притулок на пару ночей! У них просто неймовірний будинок, справжній палац. Усього декілька годин у дорозі!»), а закінчилася справжнісінькою катастрофою, оскільки через складнощі з розкладом рейсів у них залишався всього день на дорогу назад до Бомбея, щоби встигнути на стикувальний рейс літака, який повинен був доставити їх додому.

Неабияк стомлена мандрівкою, вона зовсім занепала духом. Для неї Індія виявилася важким випробуванням, занадто сильним навантаженням на нервову систему, навіть з урахуванням кондиційованих автобусів і чотиризіркових готелів, отже, думка про поїздку до Гуджарату, хай яким би розкішним був будинок родини Сінгг, просто жахала її. Але тоді місіс Сінгг запропонувала їм свою машину з водієм, аби «дами» встигли на літак додому. І це незважаючи на те, що до аеропорту треба добиратися добрих чотири сотні миль. «Ви ж не захочете сновигати по залізничних вокзалах, — заявила вона, делікатно показавши на золотисте волосся Дженніфер. — Тим паче без супроводу».

«Я сам можу відвезти їх», — запротестував Санджай. Але його мати пробурмотіла щось про позбавлення водійських прав і відшкодування страхових збитків, тож її син погодився супроводжувати містера Ваггелу, щоби переконатися, що все буде гаразд, якщо їх раптом зупинять. Ось так от. Свого часу її дратувала поширена думка про те, що жінки, які мандрують самі, не в змозі про себе подбати. Проте тепер вона була навіть вдячна за таку старомодну чемність. Їй було доволі складно самотійно освоювати цю чужу місцевість, при цьому постійно турбуючись про відчайдушну онуку, яку, здається, нічим не налякаєш. Їй вже декілька разів хотілося застерегти дівчину, та вона вчасно себе зупиняла, усвідомлюючи, що її слова пролунають невиразно й непереконаливо. Молоді завжди такі безстрашні, нагадувала вона собі. Жінка пам'ятала себе у її віці.

— Мем, вам зручно там позаду?

— Все добре, дякую, Санджаю.

— Боюся, їхати ще довго. Це нелегка поїздка.

— Мабуть, вам надзвичайно важко просто сидіти, — про-
бурмотів містер Ваггела.

— Дуже люб'язно з вашого боку погодитися відвезти нас.

— Джаю! Тільки подивися!

Вона помітила, що вони звернули зі швидкісної траси й потрапили до міських нетрів з безліччю складських приміщень, забитих пиломатеріалами та сталевими балками. Дорога, обгороджена довгою стіною, що являла собою хаотично накладені один на одного клапти заліза, була суцільно вкрита вибоїнами і ямами, що навіть моторолери та найшвидші машини тяглися зі швидкістю не більше п'ятнадцяти миль на годину. Чорний «лексус» тепер повз догори, а його мотор нетерпляче бурчав, коли машині час од часу доводилося оминати вибоїни від копит корів, які цілеспрямовано крокували невідомо куди, немов на поклик якихось гудків.

Але увагу Дженніфер привернули аж ніяк не корови (на них вони вже встигли надивитися), а гора білих керамічних раковин, їхні зливні труби стирчали в усі боки, ніби перерізані пуповини. Неподалік вони побачили цілу купу матраців, а поруч із нею — щось, що нагадує хірургічні столи.

— Це з кораблів, — пояснив містер Ваггела, ні до кого, власне, не звертаючись.

— Як думаєте, ми зможемо зупинитися? — запитала вона. — Де ми зараз?

Водій тицьнув вузлуватим пальцем у карту, що лежала поряд.

— Аланг.

— Тільки не тут. — Санджай насупився. — Не думаю, що це вдале місце для зупинки.

— Дайте-но подивитися. — Дженніфер знову нахилилася вперед, протиснувшись поміж чоловіків. — Напевно, нам варто звернути куди-небудь подалі від заїждженої дороги. Кудись, де буде трохи... мальовничіше.

— Ми вже звернули, — зауважила її бабуся, розглядаючи курну вулицю, де на узбіччі навпочіпки сиділи якісь чоловіки. Здається, жоден із них її не почув.

— Ні... — Санджай озирнувся навколо. — Не думаю, що це путне місце...

Стара завовтузилася на місці. Вона відчайдушно бажала випити та простягнути ноги. Крім того, жінка не відмовилася б відвідати туалет, але навіть той короткий час, проведений в Індії, навчив її, що поза великими готелями полегшення шукати не варто, радше випробування.

— Ось що я вам скажу, — мовив Санджай, — ми купимо пару пляшок коли, а за містом зупинимося і трохи розімнемо ноги.

— Це щось типу міста-сміттєзвалища? — примружилася Дженніфер у бік холодильників.

Санджай махнув рукою, попрохавши водія зупинитися.

— Зупинися там, Раме, біля того магазину. Що біля храму. Я принесу холодних напоїв.

— *Ми* принесемо холодних напоїв, — виправила Дженніфер. Машина припаркувалася. — Ти заждеш тут, бабусю? — Дівчина не отримала відповіді. Обоє вислизнули з машини, впустивши в штучну прохолоду салону хвилю розпеченого повітря, і зі сміхом увійшли в опалений сонцем магазинчик.

Неподалік розташувалася ще одна група чоловіків навпочіпки. Вони щось пили з жерстяних кухлів, час од часу безтурботно прочищаючи горло. Вони байдуже поглянули на машину. Жінка сиділа в машині, відчуваючи, ніби надто впадає у вічі, та прислухаючись до холостого цокання мотора. За вікном від землі здіймалося спекотне марево.

Містер Ваггела повернувся до неї з переднього сидіння.

— Мем, дозвольте поцікавитися. А скільки ви платите своєму водієві? — Це вже третє подібне запитання, причому запитував він, тільки коли Санджая не було поруч.

— Я не маю водія.

— Що? Вам ніхто не допомагає?

— Ну, в мене є помічниця, — зізналася вона. — Аннетт.

— А у неї є власна квартира?

Вона подумала про гарненький службовий будиночок Аннетт із геранню на підвіконні.

— Так, якщо так можна сказати.

— Оплачувана відпустка?

— Боюся, я точно не знаю. — Вона тільки-но зібралася окреслити їхні з Аннетт трудові відносини, проте містер Ваггела її перебив.

— Сорок років я працюю на цю сім'ю, а в результаті маю тільки тиждень оплачуваної відпустки раз на рік. Я вже починаю думати про те, щоб організувати профспілку, *yaar*¹. У мого двоюрідного брата вдома є інтернет. Він розповідав, як там у них усе працює. В Данії. Хороша країна для захисту прав робітника. — Він розвернувся спиною та кивнув. — Пенсії, лікарні... освіта... Нам усім варто працювати в Данії.

Вона трохи помовчала.

— Я там ніколи не була, — відповіла нарешті.

Жінка спостерігала, як дві молоді, білява та темноволоса, голови рухаються у придорожньому магазині. Дженніфер сказала, що вони лише друзі, проте дві попередні ночі стара чула, як онука потайки кралася кахельним коридором, як їй здалося, до кімнати Санджая.

Наступного дня вони веселилися, немов діти. «Ти в нього закохана?» — це обережне запитання, здавалося, шокувало Дженніфер. «Боже, ні, бабусю! Ми із Джаєм... О, ні... Мені не потрібні стосунки. Він це знає».

Знову згадала себе в цьому віці: всеохопний жах, коли вона залишалася єдиною жінкою в чоловічій компанії, її рішучість якомога довше залишитися самотньою, проте через зовсім інші причини. І тоді вона поглянула на Санджая, який, здавалося, не зовсім розумів, що відбувається, як сподівалася її онука.

— А ви знаєте, що це за місце? — Містер Ваггела поклав у рота черговий шматочок бетеля². Його зуби вмить почервоніли.

Вона похитала головою. Тепер, коли кондиціонер не працював, температура в салоні машини поволі зростала. В роті

¹ *Yaar* — з інд. — «дуже». (Тут і далі прим. перекл.)

² Бетель — вічнозелена багаторічна рослина роду перець, листя якої має лікувальні властивості й використовується як спеції.

пересохло, і жінка насилу ковтнула. Вона вже не раз говорила Дженніфер, що не любить колу.

— Аланг. Найбільше у світі кладовище старих кораблів.

— О... — Жінка намагалася вдати зацікавленість, хоча насправді відчувала себе смертельно втомленою і на понад усе на світі хотіла якомога скоріше зрушити з місця. Бомбейський готель, до якого ще їхати і їхати, здавався їй оазисом у пустелі. Вона подивилася на годинник: невже, щоби купити дві пляшки напою, потрібно аж двадцять хвилин?

— Тут чотириста верфей. А ще люди здатні за кілька місяців розібрати корабель до останнього гвинтика.

— О.

— Тут не існує прав робітників, розумієте? Лише фунт на день, і це за те, що вони ризикують власним життям і здоров'ям.

— Справді?

— Деякі з найбільших кораблів світу закінчили тут своє існування. Ви не повірите, що іноді залишають господарі на круїзних суднах — обідні сервізи, ірландський льон, музичні інструменти, яких вистачило б на цілий оркестр. — Він зітхнув. — Іноді від цього стає так тоскно на душі, *yaar*. Такі чудові кораблі перетворюються на звичайнісіньку купу металобрухту.

Стара відірвала погляд від дверей магазину, намагаючись зберегти видимість інтересу. Молоді бувають такими легко важними. Вона заплющила очі, відчуваючи, як виснаження та спрага отруюють її зазвичай стабільний настрій.

— Кажуть, по дорозі в Бгавнагар можна купити будь-що. Стільці, телефони, музичні інструменти. Вони продають усе, що відшукають на кораблях. Мій шурин працює на одному з таких підприємств у Бгавнагарі, *yaar*. Він обставив увесь будинок добром із кораблів. І знаєте що? Дім схожий на палац! — Він дістав щось із зубів. — Вони виносять усе, що можна винести. Гм. Я б не здивувався, якби вони продали і членів екіпажу.

— Містере Ваггела.

— Так, мем?